

Fülöp Imréné Gaál Mónika

Gaál Mónika 1911-ben született a *Zoborvidéken*, *Béd* községben. Itt is járt iskolába, és tizenhét éves korában itt ment férjhez a jó gazda hírében álló Fülöp Imréhez. Két gyermekük született. Életéről, e néhány adaton kívül, sajnos egyebet nem tudunk. Amit ismerünk tőle, azok a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete népzenei hangarchívumában őrzött dalai. Nem tudjuk, járt-e valaha Magyarországon (szülőföldjét az első világháború után Csehszlovákiához, illetőleg Szlovákiához csatolták), dalai azonban eljutottak hozzánk: közülük több is népzenei hanglemezre, műsoros kazettára került, és így a szélesebb közönség számára is elérhetővé vált.

A *Zobor* hegy alján elterülő falukat a honfoglalás óta magyarok lakják. A 16–17. századi török hódítás ezt a vidéket nem érte el, és az élet viszonylagos zavartalansága, bolygatlansága itt az északi magyar nyelvhatár mentén a paraszti műveltség magasfokú kibontakozását tette lehetővé. Később e falvak csoportja fokozatosan nyelvszigetté vált a szlovák környezetben és elzárt helyzete folytán kultúrájában régies vonások konzerválódtak. Ezért fordult Kodály Zoltán figyelme e táj felé, és már népzene gyűjtése második évében, 1906-ban megfordult *Béd* községben, majd később is visszatért ide. Fél évszázad múltán vetődött fel a kérdés, vajon a zenei kép mennyiben alakult át az elmúlt idő alatt, és tanítványát, Vikár Lászlót bízta meg a kérdés megválaszolásával. Vikár László ekkor ismerkedett meg Fülöpné Gaál Mónikával és számos dalát jegyezte fel, illetve vette magnetofonra. Mint jó énekest, később a *dunaszerdahelyi* Ág Tibor is felkereste és több mint száz daláról készített felvételt. Neki mondta el Fülöpné, hogy a faluban ma is tudnak Kodály gyűjtéséről, hogy „járt itt valamikor egy gramofonos fiatalúr, és a menyecskék, lányok odajártak abba a gramofonba beleénekelni, ki mit tudott.”

Ág Tibor: – Ki volt az, aki Kodály itteni gyűjtése után érdeklődött?

Fülöpné: – Vikár László volt itt, azt hiszem, 54-be, de már azok az asszonyok, akik énekeltek Kodálynak, már nem élt egy sem. Azután ide küldték őt a faluba és volt nála egy olyan lap, és arra volt följegyezve, hogy Béden mit énekeltek. És kérdezett engem, hogy ezt tudom-e. Mindig kérdezett abbú az énekbű. Hát nagyon keveset, amit nem tudtam. Többnyire mind tudtam, amit ő kérdezett.

Ág Tibor: – Milyen népdalok voltak azok, amelyek a legjobban tetszettek vagy amit most is el tudna mondani?

Fülöpné: – Amik legjobban tetszettek, ez volt a virágért mennyi, a *Télizöld ének: Segíts el, Uram Isten*, és azután az esküvőre mennyi, az is úgy kezdődik: *Segíts el, Uram, Isten*” .

Hallgassuk meg Fülöp Imréné *Télizöld énekét* Vikár László 1958-ban készített felvételéről!

(037)

1. Segélj el, Uram Isten, Ahová mink elindultunk,

A hegybe, a völgybe, A rózsáknak erdeibe.

2. Télizöld, télizöld, Szép apró télizöld,

Levelében szép zöld, Virágjában igen ékes.

3. A menyasszony háza felett Egy nagy felhő kerekedett.

Abból esik lassú eső, Mossa össze mind a kettőt!

Az elhangzott dal a *bédi*, és általában a *zoborvidéki* lakodalmak szertartásos rendjéhez tartozik. A lakodalom előtti napon énekelték a leányok, amikor a menyasszony házatól együtt indultak az erdőbe *télizöldet*, vagyis örökzöldet szedni. Dolguk végeztével elfogyasztották a menyasszonyos háznál kapott kalácsot, pálinkát, majd indultak visszafelé. A zöldet lepedőbe kötve vitték magukkal. Még aznap este koszorúkat fontak, bokrétákat kötöttek belőle, melyet aranyporral vontak be. Ez utóbbiakat a házasemberek viselték a lakodalomban, a legényeknek rozmaringbokréta járt. A virágdíszek kiosztása is a leányok feladata volt, melyet szintén dalolás kísért, a vendégek pedig pénzadománnyal viszonozták. A *zoborvidéki* szertartásos lakodalmi énekek zöme középkori eredetű. Ezek az egyszerű, kis hangterjedelemben mozgó dallamok azért állhattak ellen a divat változásainak, azért maradhattak fenn évszázadokon keresztül, mert a közösség megkívánta, hogy a házasságkötés a szokásos zenei keretek között menjen végbe, melyben bizonyos daloknak mindenképpen el kellett hangzaniuk és másokkal nem lehetett helyettesíteni őket.

A helyi népzenei kultúra régies vonása, hogy bizonyos alkalmakhoz, meghatározott napokhoz vagy időszakokhoz meghatározott dalok kapcsolódtak. Nemcsak a mágikus tartalmú napfordulós népszokások – kiszehajtás, villőzés, szentiváni tűzugrás – rendelkeztek saját zenei anyaggal, de a keresztény ünnepkörnek, a szakrális évnek is megvoltak a maga dallamai. Ilyen – a nagyböjt idejéhez tartozó – ének „Jézus hét szava a keresztfán”, melyet Fülöp Imréné megkapó líraisággal adott elő (038). A Krisztus kereszthalálának bibliai történetén alapuló műköltői szöveg ponyvanyomtatvány formájában terjedt el és került be a

szájhagyományba. Különféle dallamokra énekelték, Fülöpné változata 16–17. századi népénekeink stílusát ötvözi a régi magyar népdalok sajátásaival.

(038)

1. Kegyes Jézus a keresztfán Hét szókat mondottál,
Hogy igéidet kövessem, Arra tanítottál.
2. Először kérted Atyádat, Hogy ellenségednek
Bűneiket megbocsássa, Kik felfeszítettek.
3. Másodszor mondád latornak, Hogy teveled leszen
Az égi paradicsomban, S nagy jutalmat veszen.
4. Harmadszor szóltál, mint Fiú, Szeretett Anyádhoz
Mondván: íme a te fiad, Jánost vedd magadhoz!
5. Negyedszer szólván Atyádhoz: Istenem, Istenem!
Kínjaidban így sóhajtál: Mért hagytál el engem?
6. Ötödször a nagy kínok közt, Uram, szomjúhoztál,
Amikor üdvösségemért Keresztfán áldoztál.
7. Hatodszor ez volt szózatod, Haldokló Jézusom:
Ó, Atyám, te szent kezdbe Lelkemet ajánlom!
8. Hetedszer ezt kiáltottad: Már beteljesedett,
Az emberek megváltása Már véghezvittetett.

Fülöp Imréné előadásmódját – többek között – díszítményei teszik vonzóvá. Az ornamensek nála a *zoborvidéki* hagyománynak megfelelően egy hangból állnak és a főhangok közelében maradnak: a szomszédos hangokat érintik lefelé vagy felfelé lépve (039–041). Ez a díszítési mód megegyezik a 20. század eleji fonográf-felvételek énekeseinek szokásaival. A különbség mindössze annyi – és ez valószínűleg Fülöpné személyiségéből adódik –, hogy hangvétele oldott, lírai, kedves, míg a régi gyűjtések valamivel szikárabb, érzelemmentesebb stílusról tanúskodnak.

(039)

1. Arass, rózsám, arass, Megadom a garast.
Ha én meg nem adom, Megadja galambom.

2. Arattam, arattam, Kévét is kötöttem.
A babám tallóján Meg is betegedtem.

(040)

1. Hosszú asztal körül Tizenketten ülnek.
Sej, mind a tizenketten Rólam beszélgetnek.

2. Rólam beszélgetnek, Katonának visznek.
Sej, nyolc esztendő alatt Hazaeresztenek.

3. Ha kiszolgálhatom Ezt a nyolc esztendőt,
Sej, sokkal különb legény Leszek, mint azelőtt.

(041)

Száztalléros katonának igen jól van dolga,
Iszik, eszik a kocsmába, semmire nincs gondja.
Hej, élet, be gyöngy élet, ennél szebb nem lehet!
Csak az menjen katonának, ki minket nem szeret.

Fülöp Imréné a régi és az új stílusú dalokat azonos előadási stílusban énekli. Az új stílus kötelező feszes ritmusa, menettempója nála némileg fellazul, illetve lassabbá válik **(042, 043)** és ezzel a régi *parlando-rubato* dalok előadasmódjához közelít. Két tripodikus felépítésű új stílusú dala után egy régi, ugyancsak tripodikus, feszes ritmusú táncdal hangzik el **(044)**.

(042)

Bíró, bíró, ej, te kutya bíró,
Ássa ki a két szemed a holló!
Nem vétettem soha az kutyának,
Mégis beíratott katonának.

(043)

1. – Kocsmárosné, nekem halat süttessen,
Asztalomra citromos bort tetessen!
Külső-belső kapuját bezárassa,
Mari lányát állítsa ki számomra!

2. – Mari lányom, eredj le a pincébe,
Hozzál föl bort az aranyos iccébe!
– Nem kell nekem sem bora, sem iccéje,

Nékem csak a Mari lánya, izébe.

3. – Édesanyám, kilenc hintót vetessen,
Hogy engemet kilenc kislány kísérjen,
Kilenc kislány kilenc szőke legénnyel,
Mindenki a maga szeretőjével.

(044)

1. Akkor szeretnék én falun lemenni,
Mikor a babámat viszik esküdni.
Meghallgatnám, hányat dobban a szíve.
Barna kislány, mért tagadsz ki belőle?

2. Édesanyám, nem élek én sokáig,
Csak a babám esküvője napjáig.
Akkor hozzák nekem a gyászkoporsót,
Árva szívem akkor dobban utolsót.

Irodalom

Életéről Ág Tibor: *Ki népei, vári vagytok?* (Válogatás a szlovákiai magyar tájak népzenei hagyományaiból.) Népismereti Könyvtár 6. LILIUM AURUM Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság. Komárom–Dunaszerdahely 1996, 206–207.

◀ További hangfelvételek:

„Isten áldjon meg, Péter-Pál” (AP 7273b) Magyar Népzenei Antológia 2_01_07b

„János bácsi, dudáljon kend” (AP 3485i) Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje* CD-ROM 2.18.

„Nem láttam én molnárcsókot” Bodza Klára–Vakler Anna *Magyar népi énekiskola III.* 37.

„Talalaj, talalaj, Tök Lőrinc” (AP 10.461n) Magyar Népzenei Antológia 2_01_05a

„Zöld erdőbe, zöld mezőbe” (AP 3485j) Magyar Népzenei Antológia 2_01_05b [Másik felvétele AP 7890m Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje* CD-ROM 7.35]

Zsíros Ferencné Bankó Viktória

A kiváló népi énekesek többsége az ország központjától távoleső, elzárt táj szülötte. A néphagyomány azonban, ha a közösség igényli, a nagyvárosok vonzáskörzetében is életképes lehet. A Budapesttől mintegy 40–50 kilométerre fekvő *Galgavidék* lakói még a huszadik század közepén is ragaszkodtak őseiktől örökölt szokásaikhoz, miközben rendszeres kapcsolatot tartottak a fővárossal. A *Galgavidék* gazdag népi kultúrája szélesebb körben is ismertté vált Vankóné Dudás Juli *galgamácsai* naív művész alkotásain keresztül. Rajzai-festményei paraszti helyszíneket, életképeket, ünnepi szokásokat ábrázolnak megkapó elevenességgel, természetességgel. E kultúra egyik kiváló *énekes* képviselője a *galgahévízi* Zsíros Ferencné Bankó Viktória, aki 1953-ban elsőként nyerte el az akkoriban alapított „Népművészet Mestere” kitüntető címet.

1893-ban született olyan családból, amelynek tagjai közt kiemelkedő énekesek voltak. Dédapja búcsúvezetőként irányította az éneklést-imádkozást, nagyanyja pedig a halotti virrasztást vezette. Viktória tőle tanulta többek között a siratást már gyermekkorában, amint az „öreg mama” otthon, munka közben énekelgette. Zsíros Ferencné élete később úgy alakult, hogy nemcsak édesanyját kellett elsiratnia, hanem – fiatalasszony korában – férjét is, aki elesett az első világháborúban az olasz fronton. Természetesen leányából, Margitból is jó énekest nevelt.

Zsírosné dalrepertoárjából először egy csokorra való katona nótával ismerkedünk meg. Összeállításunk régi ritka dallammal, 16. századi históriás ének katonabúcsúzó változatával kezdődik (045). A következő dal sok évszázaddal újabb, és szövege az első világháborúra utal: „Ez a ló, ez a ló, / Ez a sárga csikó, / Ez a Ferenc Jóska / Méneséből való” (046). A harmadik új stílusú dalban az olasz front helyszínei – Isonzo, Doberdo, Triest – szerepelnek, ezt Zsírosné leányával, Tóth Gábornéval együtt énekelte (046). A felvételeket Borsai Ilona népzene kutató készítette az 1960–70-es években.

(045)

1. Verje meg az Isten azt az édesanyát,
Aki katonának neveli a fiát.
Húsz évig neveli világ pompájára,
Húsz év után pedig öltözteti gyászba.

2. Fölkötöm a kardom, fölveszem fegyverem,
Az édesanyámtól végbúcsúmat veszem.
Ne sírj, édesanyám, tekints az Istenre,

Ellenség kezébe nem adja határát.

(046)

1. Ez a ló, ez a ló, Ez a sárga csikó,
Ez a Ferenc Jóska Ménessiből való.

2. Kikötöm lovamot Szomorúfüzfához,
Fehajtom fejemet Két első lábához.

3. Huszárnak íratott, De bakancsot adott.
Verje meg az Isten, De megszorított!

(047)

1. Széles az Isonzó vize, keskeny a híd rajta,
Ne menj arra, kisangyalom, mert leesel róla.
Engedd babám, hadd essek az Isonzó vizébe,
Úgyse lesz a háborúnak tizennyolcra vége.

2. Trieszt felől sebesülten jönnek a katonák,
De sok szőke, barna kislány várja a babáját.
De csak minden tizediknek jön vissza a párja,
A többinek Doberdónál nyugszik a babája.

Zsíros Ferencné, mint kiváló énekes, maga is szerkesztett dalokat. Nem arról van szó, hogy dalszerző lett volna, hanem arról, hogy ismert dallamokra új szövegeket talált ki. Ahol a zene az élet szerves része, ott nem ritka ez az eljárás, és általában valami nevezetes esemény alkalmából kerül rá sor. *Galgahévízen* például „nótát kezdtek” – egy országosan elterjedt, népszerű dallamra – a katonai sorozás körüli igazságtalan intézkedések kapcsán (048). A felmentés ugyanis csak annak járt, aki nélkülözhetetlen munkát végzett, például mint a falu állatainak pásztora. A gazdagok azonban megkerülték a szabályt a jegyző lekenyerezésével.

(048)

Úgy hogy fölmentették a gazdagabbakat kanásznak a faluba, meg tehenészeknek. De a szegényeket, akik kanászok vótak, meg tehenészek, azokat elvitték. Ezek meg ugye, a gazdagabbak, itthon maradtak. Oszt akkor igaz nóta is vót rúlok. Elkezdtek azt a nótát így a szegényebbek:

1. Fut a deres, fut a szürke Jegyző udvarába,
Két felmentett hizott libát Visz a nyalábjába.

2. Jegyző uram, az égre kérem, Legyen fölmentésem!

Még az éjjel kétszáz tojást Hoz a feleségem.

3. Odahaza a feleségem Kotlós tyúkot ültet,

Márciusra jegyző úrnak Kis csirkéket keltet.

4. A kis csirkék panaszkodnak Az édesanyjoknak,

Hogy a fölmentettek helyett Ők majd berukkolnak.

A csúfoló-nótát – nem véletlenül – a szegényebbek kezdték el. Zsíros Ferencné, szegény család tagjaként, különösen érzékeny volt az igazságtalanságokra. Amikor az 1940-es évek népművészeti mozgalma *Galgahévízt* is elérte, felvételét kérte a helyi „Gyöngyösbokréta” együttesbe. „De bizony akkor csak a gazdagok kellettek! – mesélte. – Én magam is jelentkeztem, hogy hát a tudás, meg miféle... meg hát keressek egy kis pénzt is. Aztán nem vettek be. Gazdag fiatal emberek voltak benn a feleségeikkel.” Annál nagyobb volt az öröme, amikor 1951-ben alapító tagja lehetett az új *galgahévízi* népi együttesnek, néhány évvel később pedig megkapta a „Népművészet Mestere” kitüntetést és a hozzátartozó havi anyagi juttatást. A kitüntetéssel szép, hagyományos énekstílusát és széles – régít és újat egyaránt magában foglaló – repertoárját jutalmazták.

Zsírosné egyik új stílusú daláról elmondta, hogy „Ötvenhat után alakítottuk más szavakra ezt a nótát, úgy hogy ez olyan disszidáltakra illik rá”, vagyis a dalszövegben emlegetett „gyászlevelet” az 1956-os forradalom bukása után külföldre menekült „magyar fiú” írja **(049)**. A szöveg effajta aktualizálása a hagyomány eleveenségéből táplálkozik. A következő két régi dallamból az első a „Rossz feleség” balladájának a „rossz férj”-re alkalmazott változata **(050)**, a másik a „Jaj de szépen harangoznak” kezdetű lírai dal **(051)**, mely középkori gregorián dallam átalakításából vált a magyar néphagyomány részévé.

(049)

1. Írom, írom, gyászlevelem most írom,

Jajszóval a postáslegénnek adom.

Jajszóval adom a postáslegénnek,

Vigyel el az én kedves szüleimnek.

2. – Magyar fiú, hova vigyem leveled,

Hol találjam én föl a szüleidet?

– Igaz postás nem szokott eltévedni,

Jó az Isten, jó útra vezéröli.

3. Jó szüleim ha megkapják levelem,
Főltalálják benne az üzenetem.
Olyan legyen az én pár sor írásom,
Mintha magam raknám le a panaszom.

(050)

1. – Gyere haza, édesapám, Nagyon beteg édesanyám!
– Várj, lányom, egy kicsit, hagy ugorjak egy kicsit, Mindjár haza megyek már.

2. – Gyere haza, édesapám, Haldoklik az édesanyám!
– Várj, lányom, egy kicsit, hagy ugorjak egy kicsit, Mindjár haza megyek már.

3. – Gyere haza, édesapám, Meghalt már az édesanyám!
– Megyek, lányom, megyek, Most már hazamegyek.
Hadd el, cigány, hadd már!

(051)

1. Jaj de szépen harangoznak! Talán az én galambomnak?
Most viszik a temetőbe, El se búcsúzhattam tőle.

2. Bárcsak addig el ne vinnék, Még én innen odaérnék!
Koporsójára borulnék, Jaj de keservesen sírnék!

Énekölte Zsíros Ferencné, hetvenkétéves, Galgahévíz, népművészet mestere.

Zsíros Ferencné a *galgahévízi* népi együttesel bejárta az országot. Budapesti szereplésük alkalmával ismerkedett meg Kodály Zoltánnal, és később büszkén emlegette barátságukat. Amikor 1953-ban elkészült *Galgahévízen* a művelődési ház, őt küldték fel egy másik asszonnyal együtt a Mesterhez, hogy megkérjék: „vállalja el a keresztapaságot”. Kodály hozzájárult, hogy róla nevezzék el az épületet, de csak azzal a feltétellel, ha ott nem a selejtes tömegkultúrát terjesztik, hanem a helyi népi kultúrának adnak otthont. Zsírosné meghívást is közvetített: „Professzor úr, jöjjön már ki Galgahévízre! Mint saját apámat, úgy kezelem” – mondta. Évente felkereste Kodály Zoltánt születésnapján és régi falusi szokás szerint köszöntőt énekelt neki. Sőt maga is szerkesztett születésnap-i köszöntőt egy új stílusú dallamra (052). Zsírosné dalszövegének ritmusa nem esik mindig egybe a zenei hangsúlyokkal. Ezeket a prozódiai zökkenőket azonban ügyesen áthidalja előadásmódjával: kevésbé hangsúlyozza az

ütemhatárokat és kihasználja az alkalmazkodó ritmus lehetőségeit.

(052)

1. Sej, haj, Kodály Zoltán, országunk nagy szülöttje,

Eljöttem én köszönteni most ide.

Nyolcvannegyedik születése napján,

Sej, haj, Galgahévíz sok boldogságot kíván.

2. Sej, haj, arra kérjük mi Kodály Zoltánunkat,

Látogassa népművelés-házunkat.

Nézz meg, hogy méltó-e nagy nevéhez,

Sej, haj, magyar hazánk nagy zeneszerzőjéhez.

3. Sej, haj, végezetül még egyszer azt kívánom,

Békességben éljen még ő sokáig.

Munkálkodjék erőben, egészségben,

Sej, haj, ezt kívánom szívemnek melegével.

A *Galgahévízen* használt hagyományos születésnap-i köszöntő azonban más, ennek nincsen köze az új népdalstílushoz, ezt régi európai dallamra szokták énekelni (053).

(053)

1. Ez estvéli hajnalcsillag Fölkelése

És a fényes holdnak Öröme jövése.

2. Beborulásával Azért tisztogatja,

Sugárit a szép hold Nagy kedvvel mutatja.

3. Azért hát serkenj föl Estvéli álmodbul,

Készítsd citerádat Régi szokásodbul!

4. Mellyet veregettél Gyakran vígasságbul,

Hogy szomorú szíved Kivéén a búbul.

5. Nincsen most itt helye Annak a nagy búnak,

Mert följött csillaga Születésnapjának.

6. Följött és tündöklék Az egész országban,

Azért itt köszöntök Négy-öt óra tájban.

7. Gyermek, leány, Egy sorban álljatok!

Akik ezt halljátok, Tőlem tanuljátok!

*

1. Örülök, örvendek, Hogy jöttem én mára
Isten kegyelméből Születésnapjára.

2. Az Isten éltesse Még nagyon sokára,
Ne legyen lelkének Soha semmi kárja!

3. Nyíljon meg előtte A mennyei kilincs,
Ne legyen elrejtve Ez az elrejtett kincs!

4. Fejinél lobogjon Üdvösség zászlója,
Ez az én szívemnek Teljes kívánsága.

5. Ezt kívánja szívem, lelkem teljessége,
Mert kívánságunknak Mennysors a vége.

Dicsértessék a Jézus!

Zsíros Ferencné igazi közösségi ember volt. Szeretett kapcsolatokat teremteni, szervezni, szerepelni, és tudását igyekezett továbbadni a *galgahévízi* népi együttes fiatal tagjainak. Munkájához társakat, segítőt看et választott maga mellé az idősebb asszonyok közül. Hallgassuk meg közös éneküket!

(054)

1. Búza, búza, de szép tábla búza,
Kihajlik a nagy hévízi útra.
Hévízi téeszlegények aratják,
Babájokkal marokba rakatják.

2. Nem adtam a cukrot a madárnak,
Nem adtam én csókot a babámnak.
Ha adtam is, ne fájjon senkinek,
Mi gondja van énrám valakinek!

3. Ezt a kislánt ne vedd el, ne vedd el,
Mert nem győződ meg selyem kendővel.
Kilencet köt fejére, sej, nyakára,
Tizediket karcsú derekára.

„téeszlegény” = termelőszövetkezeti dolgozó

Bajzáth Ferencné Szabó Malvin

Erdőkkel-hegyekkel övezett kis palóc faluban, *Fedémesen* született Szabó Malvin 1927-ben. Keveset terem itt a köves föld, ezért a férfiak bányába, gyárba járnak dolgozni a közeli nagyobb településekre. Malvin édesapja is eljárt munkába, amíg a keze meg nem sérült. Ezután rokkant nyugdíjat kapott és már csak földműveléssel tudott foglalkozni. Pedig nagy családról, kilenc gyermekről kellett gondoskodnia. „Hiába, hogy sokan voltunk, de jókedvűek voltunk – emlékezett vissza Bajzáth Ferencné a gyermekkorára. – Édesapám citerát csinált a bátyáimnak. Este vacsora után elővették a citerát. Én, mint kislány, hallgattam. De minden rám ragadt, le se ragad rólam azóta! Édesanyám inkább énekelt [egyházi énekeket]. Ringatta a bölcsőt, én meg mellette ültem, megtanultam.”

Malvin a *fedémesi* iskolában végzett hat osztályt. De már a hatodikat nem is fejezte be, mert áprilisban elvitték summásnak. A summások mezőgazdasági idénymunkások voltak, akik a summásgazda irányítása alatt távoli uradalmakba, nagybirtokokra szegődtek el. A *fedémesiek* általában a Dunántúlon vállaltak munkát. Malvin, mint tizenkét éves kislány, először a Tolna megyei *Harangodon* dolgozott négy és fél hónapig. Később, ahogy nagyobb lett, már fél évekre szegődött el, *Harangod* után a *Villány* melletti *Teleki pusztára*, majd a Fehér megyei *Ménemajorba*. A summásság fontos dalolási alkalomnak számított: a fiatalok örömben-bánatukban, szórakozásul és honvágyuk enyhítésére sokat énekeltek, és sok dalt tanultak ilyenkor egymástól. A csoportos éneklésre leginkább alkalmas feszes ritmusú dalokat kedvelték, közöttük is elsősorban az új stílusúakat. Már a készülődés és a búcsúzás is dalolással járt együtt. Bajzáthné Szabó Malvin így mesélte: „A kuffert készítettük előtte való héten. Már akkor dúdolgattunk felette. A szoknyákat leteregettük szépen, bepakoltuk, amit el akartunk vinni. Nem vittük el a misére való [ünnepi] ruhákat, csak a viselőket. Szerszámokat is vittünk, villát, gereblyét, sarlót, meg kapát. Ilyen szerszámok kellettek, ezekkel dolgoztunk. Ágynemű, dunna is volt, meg párna, pokróc. Utolsó vasárnap [az indulás előtt] már akkor nagyon daloltunk végig a falun: 'Máma van a, máma van az utolsó vasárnap.'” A summások ezzel a dallal búcsúztak el szeretőjüktől, falujuktól (055). De az édesanyától való elválás is fájdalmas volt, erről szól az „Édesanyám azzal búsít engemet” kezdetű dal, melyet szintén *utolsó vasárnap* szoktak énekelni (056). Ez a summásszöveg ismert katonadal átalakításából jött létre. És ahogyan a katonák is alig várták, hogy katonaidejük leteljék, a summások is távollétük utolsó heteiben már csak a hazatérésre gondoltak. „Elkezdtem a napjaim számlálni / Hányt éjszaka fogok még itt hálalni”, mondja a dal (057), melyet harmadikként hallgatunk meg Bajzáthné summásdalai közül.

(055)

1. Mára van a, mára van az utolsó vasárnap,
Engem, babám, visznek summáslánynak.
Én elmegyek, te meg, babám, otthon maradsz,
Tudom, kedves kisangyalom, hogy még meg is siratsz.

2. Ez a falu, ez a falu csak egy nyomorúság,
Mind kimegyen belőle a fiatalság.
Mához egy hétre én is kimegyek belőle,
Árván hagyom a szeretőm, árván egye meg a fene.

3. Ez a tanya, ez a tanya csak egy nyomorúság,
Mind kimegyen belőle a fiatalság.
Majd ha egykor én is kimegyek belőle,
Elmegyen a, oda lesz a tanya ékessége.

(056)

1. Édesanyám azzal búsít engemet,
Nem sirat meg, ha summásnak elvisznek.
Majd megsiratnak az égi madarak,
Valahol a nagy harsai hegy alatt.

2. Édesanyám, hol van az az édes tej,
Mivel engem summáslánynak nevelt fel?
Adta vóna azt a tejet madárnak,
Ne neveltél vóna föl summáslánynak!

(057)

1. Elkezdem a napjaim számlálni,
Hány éccakát fogok még itt háltni.
Elszámlálom reggel, délbe, este,
El van az én szívem keseredve.

2. Bálint bátyám bemegy a barakkba,
Az ágyakat sorba vizitálja.
Ez a sor a hevesiek ágya,
Üresen marad az nemsokára.

3. Bálint bátyám, előre, előre,
Menjen ki a vasútra előre!

Menjen ki a vasútállomásra,
Váltson jegyet a harmadik osztályra!

4. Váltok jegyet a harmadik vágányra,
Mégpedig a harmadik osztályba.
Mondja meg a vezetőnek, hajtson,
Hadd sírjon a csárdás kisangyalom.

A *fedemesi* lányok télen fonóházba jártak. „Odahozták a citerát – mesélte Bajzáthné –, mink meg énekeltünk, ahogy dolgoztunk, fontunk. Járt a kezünk, de a szánk is.” Tizenkilenc éves korában ment férjhez. Férje bányában dolgozott, ő meg kukoricát, krumplit termelt. Két gyermekük született.

Bajzáth Ferencné daltudására Borsai Ilona, a palóc népzene legkiválóbb ismerője figyelt fel. Később Kapronyi Teréz gyűjtött tőle, majd mások is felkeresték, és ő – bár a nyilvános szereplésektől idősebb korában már visszavonult – mindenkit szívesen fogadott. A Palócföld összes jellegzetes helyi dallamtípusát ismerte. Ezekből mutatok be három régi stílusú dallamot: betyárballada részletet Vidróckiról, aki ezen a környéken élt (058), a „Ködellik a Mátra” kezdetű pásztordalt (059), majd egy táncdalt: „Elmegyek, elmegyek, / El is van vágyásom” (060). A felcsendülő dallamokat hallgatva valószínűleg egyetértenek velem abban, hogy Bajzáthné előadásmódjának legvonzóbb eleme a díszítés. Ornamensei többnyire egy vagy két hangból álló hajlítások, melyeket szűkebb pátriájában mások is szívesen alkalmaznak, de talán senki sem olyan gazdagon, találékonyan, mint ő teszi.

Dallamformálásában pedig – a felföldi zenedialektus szokásainak megfelelően – előszeretettel választ magasra kanyarodó fordulatokat. Példa erre a *Vidrócki* ballada második sorának szokatlanul magas indítása.

(058)

1. A Vidrócki híres nyája Korog-morog a Mátrába,
Korog-morog a Mátrába, Mer Vidróckit nem találja.

2. Megyen az nyáj, megyen az nyáj Körös-körül a gaz alján.
Ugyan hol állok elejbe, Kerek erdő közepébe?

3. Hozd ki, babám, szűröm, baltám, Hadd menjek a nyájam után!
Mert levágják az kanomat, Keselylábú ártányomat.

(059)

1. Kődellik a Mátra, Eső akar lenni,
Korog a manganyáj, Haza akar menni.

2. Ne korogj, manganyáj, Nem megyünk még haza.
Zárva van a babám Rácsos kis kapuja.

3. Elszaladt a manga Három malaccával,
Utána a kanász Fényes baltájával.

„manganyáj” = mangalicákból álló konda

(060)

1. – Elmegyek, elmegyek, El is van vágyásom.
Ebbe a rongyos kis faluba Nincsen maradásom.

2. – Ha elmégy, ha elmégy, Csak hozzám igaz légy!
Igaz szeretettel, babám, Hamisra ne fordítsd!

3. Hamisra fordítod, Szívemet szomorítod.
Ott ver meg a nagy jó Isten, Ahol nem gondolod.

Bajzáth Ferencné kiváló énekesi képességeit környezete jól ismerte. Egyike volt a *fedémesi* pávakör megalapítóinak, és sok éven át énekelt szólót a fellépéseken. Rendszeresen szerepelt országos népzenei rendezvényeken, rádióban, televízióban. 1976-ban egy énekes csoporttal az Egyesült Államokba is eljutott, ahol emigráns magyaroknak adtak műsorokat. Ezt az eseményt később büszkén emlegette: „Mikor a *Madárkát* énekeltem, sok magyar megszíratta, sokan törölgették a szemüket. Mert sok magyar helyen voltunk. Ezt nem tudom feledni.” A népdal közösségi alkotás, és lényegi tulajdonsága, hogy sokak számára van mondanivalója, hogy sokan tudnak azonosulni vele. Ez az azonosulás hagyományos közösségen kívül is lehetséges, mint a „Madárka, madárka” kezdetű dal példája mutatja. Amerikai környezetben a dalban megfogalmazott kérdés – „Vidd el a levelem / Szép magyar hazámba” – a távoli otthon képét idézte. Így a hallgatóság számára ez az új stílusú palóc dal személyes, saját sorsukra alkalmazható üzenetet hordozott. A dalt egyébként a hazai közönség ismeri, hiszen évtizedek óta iskolai tananyag. Így minden bizonnyal még jobban tudják értékelni Bajzáth Ferencné népi előadásának azokat a vonásait, amelyek a városi emberek éneklésétől eltérnek.

(061)

1. Madárka, madárka, Csacsogó madárka,

Vidd el a levelem, Vidd el a levelem

Szép magyar hazámba!

2. Ha kérdik, ki küldte, Mondjad, hogy az küldte,

Kinek bánatában, Szép menyasszonykorában

Hasadt meg a szíve.

„A Vidrócki híres nyája”, az „Elmegyek elmegyek” és a „Madárka, madárka” kezdetű dal Kodály Zoltán „Mátrai képek” című kórusművében is szerepel. A feldolgozott dalokat maga a Mester gyűjtötte az 1910–1920-as években. Bajzáthné révén tudomást szerezhettünk arról, hogy több, mint fél évszázaddal később e dalok változatai még mindig éltek a Palócföldön.

Irodalom

Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II.* Magyar Művelődési Intézet, Budapest 1994¹, (jav. kiad.) 2010⁵, 22–23. o.

◀ További hangfelvételek:

„Édesanyám, ha bemegy a szobába” (AP 9593b, 9596e) Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje* CD-ROM 10.6.

„Ha kihajtom a libámat” (AP 9689a) Magyar Népzenei Antológia 2_08_04a. Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II.* 31.

„Jaj de soká, jaj de régen” (Mg 4401A20) Magyar Népzenei Antológia 2_08_05d. Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola I.* 42.

Sivák Barnabás

„A Zempléni hegység lábánál, a nyugati lankák alján fekszik *Abaujszántó*. A község felső oldala már a Sátor-hegyre támaszkodik, melyen szőlőtáblák zöldülnek, borpincék kapui feketednek. A dombok kanyargásait követi az egykilométeres út, mely *Cekeháza* kisközségbe vezet. A falu legvégén áll a széles, öreg számadó-ház, a Sivák család rezidenciája. A ház mögött a Kiserdő-oldal lerágott füve, és távolabb is kopár hegyoldalak jelzik, hogy juhokat nevelnek a faluban.” Ez a kép fogadta C. Nagy Béla gyűjtőt az 1960-as években, amikor Sztareczky Zoltán nyomán felkereste a környék híresen jó dalosát, Sivák Barnabás juhászt. Beszámolóját így folytatta: „A ház ősi állapotban van, főhelyisége egyetlen óriási szoba, gerendás tetőzettel. Csak a villany és a rádió figyelmeztet az új időkre. Oldalához függeszkednek a karámok, melyekben a Sivák bácsi gondjaira bízott juhok töltik az éjszakát. Egész nap kicsapva kell tartani az állatokat, ami aszályos években nagy gondot okoz a juhásznak: hat-tíz kilométerre is el kell vinnie a jószágot jó legelőért. Sivák bácsinak pedig hivatása a juhászat; nemcsak pásztora, hanem gondozója is az állatoknak.”

A pásztorkodás sajátos életformája és színes, nemiképp konzervatív hagyományvilága elválaszthatatlan kapcsolatban áll Sivák Barnabás népdalművészetével. Éppen a legszebben díszített, régi stílusú dalairól mondta el, hogy azokat pásztornemzetségből származó édesanyjától és anyai nagybátyjától tanulta még gyermekkorában. A döntő zenei élmény tehát kiskorában érte, és repertoárjának számbavétele során kiderült, hogy dalkincsének ez a korán elsajátított része tartozik legszorosabban a pásztorkultúrához szöveg és előadásmód tekintetében egyaránt. Daltudása természetesen később sokat bővült, amikor a család különböző uradalmakba elszegődve többször is költözködött, és az új környezetben alkalma nyílt további dalokkal találkozni. Így azután Észak-Magyarország jellegzetes népdaltípusait szinte kivétel nélkül megtanulta. Katonáskodása alatt is sok dallal ismerkedett meg, és jó hangjára már ott felfigyeltek, őt tették meg előénekesnek. Zenei érdeklődésére jellemző, hogy juhászkodás közben megtanult az általa elérhető összes hangszeren játszani: tárogatózni, klarinétozni, furulyázni, hegedülni és harmonikázni.

Sivák Barnabás dalainak java része a pásztorkodással kapcsolatos. A „Lóra csikós, lóra” kezdetű dalának első fele az elszéledt ménésről szól, amivel a csikós, minthogy rabságba került, nem tud elszámolni (062). Ez a szöveg rendkívül népszerű, a népzene kutatók sok változatban és sokféle dallammal gyűjtötték. Az azonban már ritkább megoldás, amikor a dal betyártörténettel folytatódik. Az összekapcsolás alapja a helyszín, a *csárda*, ahol pásztor és betyár egyaránt meg szokott fordulni: „Ha felvetem magam / A szilaj hátára, / Hegyeken,

völgyeken / Találok csárdára. / – Ugyan csaplárosné, / Micsoda csárda ez? / – Sok szegénylegénynek [vagyis betyárnak] / Mulató helye ez. / – Hozz bort, csaplárosné, / Hadd iszom hitelbe! / – Csak igyál hitelbe, / Majd ha visszafordulsz, / Megfizetel érte.”

(062)

1. – Lóra, csikós, lóra! Elszaladt a ménes,
Elszaladt a ménes.
Csak egyedül maradt A pányván a nyerges,
A pányván a nyerges.

2. – Nem tehetek róla, Mert be vagyok zárva,
Mert be vagyok zárva.
Szabadon a bujtár, Számoljon ő róla,
Számoljon ő róla.

3. Számolj, bojtár, számolj A csikós kantárrul,
A csikós kantárrul!
Majd én is számolok A nyerges lovamrul,
A nyerges lovamrul.

4. Ha felvetem magam A szilaj hátára,
A szilaj hátára,
Hegyeken-völgyeken Találok csárdára,
Találok csárdára.

5. – Ugyan, csaplárosné, Micsoda csárda ez,
Micsoda csárda ez?
– Sok szegénylegénynek Mulató helye ez,
Mulató helye ez.

6. – Hozz bort, csaplárosné, Hadd iszom hitelbe,
Hadd iszom hitelbe!
Ha visszafordulok, Megfizetek érte,
Megfizetek érte.

7. vagy Eredj, csaplárosné, a Lovam lábán a patkó,
Lovam lábán a patkó,
Az alatt a bankó, Az a borraivaló,
Az a borraivaló.

8. – Bizon, nem megyek én, Csak igyál hitelbe,

Csak igyál hitelbe!

Majd ha visszafordulsz, Megfizetel érte,

Megfizetel érte.

„szegénylegény” = betyár

Az elhangzott dal Sivák Barnabás pásztoros előadási stílusának egyik legkiválóbb példája. E stílus jellemző vonása az erős variálási készség, mely ebben az esetben úgy működött, hogy az Észak-Magyarországon közismert dallamtípust Sivák Barnabás jelentősen átfogalmazta: a strófa második felét *más* pásztordalokhoz tartozó zenei motívikából alakította ki. A dallam szabadabb, merészebb kezelése a díszítésben is jelentkezik. Nemcsak a dallamlépéseket összekötő szokásos átmenőhangokat használja, hanem a főhangoktól távolabbra kilendülő ornamenseket is, melyek szélesre tágitják a dallamvonalat. Hangvétele pedig érzelmekkel telített, expresszív. Ugyanezek a vonások figyelhetők meg az „Az Alföldön láttam egy szép bacsólányt” kezdetű dalában **(063)**, ahol maguk a dallam főhangjai is nagy hangterjedelmet járnak be. A „bacsólány” [a számadó juhász lánya] rangos személy, hiszen apja felelős a nyájért, ő tárgyal a gazdával és irányítja a bojtárokat. Róla szól a dal első versszaka, melyet tartalmilag nem összefüggő szövegek követnek. A 2–3. versszak romantikus, műköltői versből folklorizálódott: „Kint a pusztán magam lakom egyedül / Nekem csak a sárgarigó hegedül.” De a folytatásban már a mesterkéletlen valóság szólal meg: „Kibontották a hodályom oldalát [vagyis a birkaistálló vályog falát], / Mind elvitték a nyájamnak a javát.” Végül kondás táncnótát hallanak, mely a *parlando-rubato* előadású *Vidrócki* betyárballada feszes ritmusú pásztordal-változata **(064)**. Jókedvű, mértéktartóan díszített előadás, mind a négy versszakban apróbb zenei eltérésekkel.

(063)

1. Az Alföldön láttam egy szép bacsólányt,

Három számaron hurcoltatta magát.

Három számar, vasas kocsi hurcolja,

Enyém lesz, bacsólány, nemsokára.

2. Kint a pusztán magam lakom egyedül,

Nekem csak a sárgarigó hegedül.

Ő éneke a kántorom, a papom,

Ő vigasztal, ha van valami bajom.

3. A rigónak az aranyos csepp szája

Kifütyüli, ha baj van a pusztába.

Kibontották a hodályom oldalát,

Mind elvitték a nyájamnak a javát.

4. Juhászlegény, de fehér a te kezéd,

Rézkampóval keresed a kenyered.

Nem mész te el az Alföldre kepére,

Nem fog le a fényes nap feketére.

5. Látod, pajtás, amott azt a pallagot?

Még én oda holnap délre elhajtok.

Odajár egy barna kislány eprészni,

Még én avval szívet fogok cserélni.

6. Kis kálosi fenyeserdő a tanyám,

Oda gyere holnap délre énhozzám.

Meglátod az aranyvesszős tanyámat,

Közepibe sugár jegenyefámat.

„rézkampó” = juhászbot; „nem mész el kepére” = nem mész el aratómunkásnak

(064)

1. Uccu, kondás, elaludtál, Elment a nyáj, ittmaradtál.

Hoca szűröm, hoz' ki baltám, Hagy menjek a nyájam után.

2. Megyen a nyáj, megyen a nyáj Környes-körül a hegy alján.

Ugyan hol álljak elibe? Makkos erdő közepébe.

3. Felment a kondás a fára, Makkot rázott le alája.

Ucu-kucu, hízzál rajta, Majd levág a kondásbalta.

4. Esteledik, alkonyodik, A vacsorát elkészítik.

Nosza, gazdám, vacsorára Megsült a hús a bográcsba.

Sivák Barnabás dalairól számos felvételt őriz a Magyar Rádió és a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének hangarchívuma. E felvételek egyedülállóan fontos hangzó dokumentumai a pásztorkultúra zenei világának, illetve Észak-Magyarország hagyományos dallamanyagának. De mit is tudhatunk e kiváló előadó életéről, akinek dalai a mai hallgató számára is élményt jelentenek?

Sivák Barnabás 1905-ben született az észak-magyarországi *Péder* községben. Apja juhász volt, és ahogy az már a pásztorkodással velejár, a Sivák család többször is lakóhelyet változtatott aszerint, hogy melyik földbirtokosnál kaptak munkát, de mindig Abaúj megye területén éltek. Barnabás *Sajóvelezden* járt iskolába, majd önálló életét, mint juhászbojtár, *Mezőnyéken* kezdte el. Huszonhárom éves korában nősült meg *Bazsipusztán*, és a fiatal pár hamarosan *Cekeházára* költözött. Ez az *Abaújszántó*hoz tartozó, mintegy háromszáz lakosú, dombokkal-hegyekkel övezett kisközség vált állandó otthonukká. Innét vitték el katonának a Felvidék visszacsatolása idején, majd ide tért haza 1945-ben az orosz hadifogságból. A földosztás során öt hold földet kapott, de igazi megélhetési forrása a földművelés mellett mindvégig a juhászat maradt.

Sivák Barnabás dalkincse gazdag és sokszínű zenei stílus és szövegműfaj tekintetében egyaránt. Hallgassanak meg egy csokrot katonadalaiból! Az első az anya fájdalmáról szól, akinek fiát katonának viszik (065). A fiú besorozása jogtalan, hiszen családfentartó egyedüli gyermek, a törvény szerint tehát mentességet kellene élveznie: „Egyes fia vagyok az anyámnak / Mégis besoroztak katonának.” A szöveg azt a régebbi gyakorlatot is megörökítette, amikor még sorsolással döntöttek a katonai szolgálatról: „Kihúzták rám a piros cédulát, / Itt kell hagyni ezt a barna kislányt.” A második dal a sorozással kapcsolatos orvosi vizsgálatot idézi fel: „Mikor engem három orvos vizitál” (066), a harmadik pedig így kezdődik: „Cekeházi bíró levelet kapott, / Szedje össze mind a fiataiságot, / Szedje össze mind a fiatalokat, / Aki katonának való, azokat” (067). Mindhárom dallam az új stílus köréből kerül ki, melynek kötelezően feszes ritmusa Sivák Barnabás éneklésére is jellemző oly módon, hogy az egyenletes lüktetés mellett a kisebb hangértékek hajlékonyan követik a szótagok különböző hosszúságát, és így előadása, bár a menettempónál valamivel lassabb, mégis eleven és mozgalmas. A közismert dallamokat pedig úgy alakítja, hogy azok hangterjedelme kitágul: a strófa középső sorainak egy-egy dallamfordulata a felső oktávot három-négy hanggal meghaladó magasságot is eléri.

(065)

1. Édesanyám kiment a kis kertbe,
Feltekint a csillagos sok égre:
– Csillagos ég, megölöm magamat,
Katonának viszik a fiamat.

2. – Édesanyám, ne ölje meg magát,
Kérje meg a százados kapitánt!
Százados kaptány is azt mondja,

Egyes fiú nem lehet katona.

3. Egyes fia vagyok az anyámnak,
Mégis besoroztak katonának.
Kihúzták rám a piros cédulát,
Itt kell hagyni ezt a barna kislánt.

4. Jártál-e már Egerbe, Egerbe?
Ott van a világnak a közepe.
Ott árulják a szép piros almát,
Sír a babám, ha nem látjuk egymást.

(066)

1. Mikor engem három orvos vizitál,
Egyik elmegy, a másik élémbe jár.
Egyik mondja gyenge testem állását,
Másik mondja, lesz belőlem katona.

2. A harmadik vizitálja szívemet,
És azután beírja a nevemet.
Bal karomon végighúzza a kezét:
– Ugye fiam, sajnálja szeretőjét?

3. Édesanyám, ki a huszár, ha én nem,
Ki nyergeli fel a lovat, ha én nem!
Felnyergelem keselylábú lovamat,
Három évig nem látom a babámat.

4. Édesanyám, én is katona vagyok,
Viselem a rövidszárú bakancsot.
Bakancsomnak jaj de rövid a szára,
Esik a hó, fázik a lábam szára.

(067)

1. Cekeházi bíró levelet kapott,
Szedje össze mind a fiatalságot,
Szedje össze mind a fiatalokat,
Aki katonának való, azokat.

2. Cekeházi bíró háza de magos,

Rajta három ablak zsalugáteros.

Negyediken néz ki maga a bíró:

– Gyertek, fiúk, itt van már a behívó!

3. Ha elindult az a gőzös, hagy menjen,

Én utánam senki ne keseregjen!

Én utánam senki szíve ne fájjon,

Úgysem házasodok meg én a nyáron.

A cekeházi Sivák család kiváló zenei képességeire Sztareczky Zoltán figyelt fel észak-magyarországi népdalgyűjtő-útja alkalmával 1958-ban. Családmonográfia készítését tervezte, melynek befejezését azonban nem érthette meg. A munkát C. Nagy Béla folytatta, aki az anyagot saját gyűjtésével kiegészítette, majd kettejük neve alatt publikálta *A cekeházi Sivák család népdalművészete* címmel 1972-ben. A könyvből kiderül, hogy bár a család tagjai – apa, anya, gyermekek, unokák – mind jó énekesek, a meghatározó egyéniség köztük Sivák Barnabás, a családfő, szép hangja, ízes előadási stílusa és nagy daltudása révén. Így tartotta környezete, a család és a falu, és az elismerés tovább növekedett, amikor 1961-ben megkapta a „Népművészet Mestere” állami kitüntetést. Dalainak értékével ő maga is tisztában volt. A gyűjtők ösztönzésére egy vaskos füzetbe összeírta az emlékezetéből felmerülő szövegeket, melyet mindig magával hordott.

Sivák Barnabás hagyományos előadásmódja a régi stílusú, kötetlen ritmusú dalokban érvényesül a legszebben, legváltozatosabban. Éneklését hallva úgy érezzük, nem *felidéz* egy régóta ismert dalt, hanem most, a szemünk láttára, fülünk hallatára *alkotja*, még akkor is, ha azt az elődöktől örökölte. Az interpretálás és alkotás egységét a dallam erős variálódása is jelzi.

A „Hallottad-e hírét Borsod vármegyének” kezdetű rabéneket több alkalommal felvették tőle: 1959-ben Sztareczky Zoltán, 1963-ban C. Nagy Béla, 1967-ben pedig a Rádió stúdiója rögzítette. Ugyanazt a dallamot-szöveget a különböző időpontokban jelentős különbségekkel énekelte. De egyazon éneklés alatt is változott a dallam a további versszakok során, mint azt majd meghallják a technikailag legjobb minőségű rádiós felvétel felidézésével (068). Sivák Barnabás a variálásának nem tulajdonított jelentőséget, számára ez egészen természetes volt. Mint mondta: „Persze hogy más a nótája, hiszen a mondatok is változnak a versekben.” Sivák Barnabás rabénekeinek bemutatásához meg kell említeni, hogy a műfaj természetéhez *szöveg* tekintetében is hozzátartozik a változékonyság. A rabének-szövegek nem alkotnak egyetlen, kikristályosodott típust, hanem sok-sok, tetszőlegesen kiválasztott motívumból állnak össze.

Sivák Barnabás, mint kiváló előadó, az ismert motívumkincsből úgy választotta ki és úgy rendezte el a neki megfelelőket, hogy azok kerek egészet, összefüggő egységet alkotnak. Az ének elején elhangzó kérdés a miskolci börtönre irányítja a figyelmünket, ahová a rabot bezárták. Majd megjelennek az urak: „Látom az urakat, / Tizenketten vannak.” Ők hozzák az ítéletet: „Az egyik azt mondja, / Fel kell akasztani, / A másik azt mondja, / Kár volna bántani.” A magányos rab madárral küld üzenetet kedvesének: „Szállj el, páva, szállj el / Borsodon keresztül, / Szállj el a babámhoz.../ Mondjad, hogy rab vagyok.” Végül a bizakodás hangja szólal meg: „Haza fogok menni, / Nem fogok rab lenni”, és akkor majd eljön a hűtlen rokonokkal-testvérekkel való leszámolás ideje.

(068)

1. – Hallottad-e hírét Borsod vármegyének,
Borsod vármegyének?
Annak az átkozott Miskolci tömlőcnek?

2. – Hallottam, hallottam, Szenyvedtem is benne,
Szenyvedtem is benne.
Verje meg az Isten, Aki építette!

3. Láttam az urakat, Tizenketten vannak,
Tizenketten vannak.
Mind a tizenketten Rúlam tanakodnak.

4. Az egyik azt mondja: – Fel kell akasztani,
Fel kell akasztani!
A másik azt mondja: – Kár volna bántani!

5. Szállj el, páva, szállj el Borsodon keresztül,
Borsodon keresztül!
Szállj el a babámhoz! Maga van egyedül.

6. Ha kérdi, hol vagyok, Mondjad, hogy rab vagyok,
Mondjad, hogy rab vagyok!
A miskolci fegyház Fenekén hervadok.

7. Testvérek, rokonok, De hűtlenek vagytok,
De hűtlenek vagytok!
Nehéz rabságomba Még rám sem gondoltok.

8. Haza fogok menni, Nem fogok rab lenni,

Nem fogok rab lenni.

Testvéri „jóságot” Meg fogom hálálni.

Irodalom

C. Nagy Béla – Sztareczky Zoltán: *A cekeházi Sivák család népdalművészete*. Miskolci Herman Ottó Múzeum, Miskolc 1972.

Előadasmódjáról és annak átörökítéséről: Paksa Katalin: *A magyar népdal díszítése*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1993, 53., 55. o.

◀ További hangfelvételek:

„Andrásnap után az idő” (AP 3503a) Magyar Népzenei Antológia 2_10_02b

„Édesanyám tejbe-vajba” – feleségétől, Sivák Barnáné Szabó Júliától (AP 3719c) Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje* CD-ROM 8.26.